

PODSTAWY IGNACJAŃSKIEGO KIEROWNICTWA DUCHOWEGO

Wokół
Adnotacji
do **Ćwiczeń
duchowych**
św. Ignacego
Loyoli

Pod redakcją
Wacława Królikowskiego SJ

DUCHOWOŚĆ IGNACJAŃSKA

Wydawnictwo WAM • Księża Jezuici
Kraków 2016

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Wstęp	13
Wacław Królikowski SJ	
OGÓLNY KONTEKST I CEL ADNOTACJI	
DO ĆWICZEŃ DUCHOWYCH ŚW. IGNACEGO LOYOLI	19
Ogólny kontekst Adnotacji do <i>Ćwiczeń duchowych</i>	19
Cel Adnotacji do <i>Ćwiczeń duchowych</i>	23
Henryk Dziadosz SJ	
BIBLIJNE ASPEKTY ADNOTACJI	31
Adnotacja 1	32
Adnotacja 2	33
Adnotacja 3	35
Adnotacja 4	36
Adnotacja 5	37
Adnotacja 6	38
Adnotacje 7 i 8	39
Adnotacje 9 i 10	39
Adnotacja 11	40
Adnotacje 12 i 13	41
Adnotacja 14	41
Adnotacja 15	42
Adnotacja 16	43
Adnotacja 17	44
Adnotacja 20	45
Eugeniusz Jendrzej SJ	
NATURA I CEL ĆWICZEŃ DUCHOWYCH	
WEDŁUG ADNOTACJI 1 I NUMERU 21	
ĆWICZEŃ DUCHOWYCH	47
Wstęp do Adnotacji	48
Adnotacje przedstawiane odprawiającemu <i>Ćwiczenia</i>	49
Adnotacja 1 i ĆD 21	50

Natura <i>Ćwiczeń duchowych</i>	52
Rodzaje ćwiczeń według Adnotacji 1	53
Ćwiczenia cielesne a ćwiczenia duchowe	55
Cel <i>Ćwiczeń duchowych</i> według Adnotacji 1 i <i>ĆD 21</i>	56
<i>Afección – afecciones</i>	60
Mieczysław Kożuch SJ	
ĆWICZENIA DUCHOWE A PSYCHOTERAPIA	67
Wolność	69
Postawa twórczości i dynamizmu	71
Dający <i>Ćwiczenia duchowe</i>	73
Bronisław Mokrzycki SJ	
DOBRE ODPRAWIANIE <i>ĆWICZEŃ DUCHOWYCH</i>	
PROWADZĄCE DO CELU	77
Obiektywny cel <i>Ćwiczeń duchowych</i>	77
„Zakotwiczenie” <i>Ćwiczeń duchowych</i> w naturze ludzkiej	
i w historii zbawienia	78
Biblijne „nawrócenie” i cel <i>Ćwiczeń duchowych</i>	79
Wybór stanu życia lub jego reforma	80
Teren współpracy i walki	81
Warunki skutecznego „porządkowania życia”	82
Wierność i elastyczność w <i>Ćwiczeniach duchowych</i>	84
Tomasz Oleniacz SJ	
OGÓLNY SPOSÓB POSTĘPOWANIA	
W CZASIE <i>ĆWICZEŃ DUCHOWYCH</i> (<i>ĆD 2-3</i>)	87
Wstęp	87
Uwagi dla odprawiającego rekolekcje	89
Osobisty wysiłek – modlitwa	89
Smakować i czuć – <i>sentir y gustar</i>	91
Uwagi dla dającego <i>Ćwiczenia</i>	95
Cel/cele rekolekcji ignacjańskich	96
Opowiedzieć krótko historię	99
Znajomość tekstu książki <i>Ćwiczeń</i>	101
Znajomość rekolektanta	102
Przekazywać „sposób i plan” <i>Ćwiczeń duchowych</i>	106
Zakończenie	109

Józef Augustyn SJ

ETAPY ĆWICZEŃ DUCHOWYCH (ĆD 4).....	111
Doświadczenie duchowe wymaga czasu	111
Ignacjański tydzień	113
Treści poszczególnych tygodni <i>Ćwiczeń</i>	115
Oczyszczenie, oświecenie i zjednoczenie	116
Rozeznanie owoców <i>Ćwiczeń</i> i przechodzenie na kolejne tygodnie	117
Owoce duchowe poszczególnych tygodni <i>Ćwiczeń</i>	119
Wstyd z powodu grzechów	119
Nasza żarliwość w modlitwie i w służbie.....	121
Nasza radości z powodu chwały i radości Chrystusa	122
Miłość do Boga.....	123

Tadeusz Hajduk SJ

PODSTAWOWE PREDYSPOZYCJE REKOLEKTANTA (ĆD 5) .	125
Egzegeza tekstu	125
Bóg pierwszy w działaniu	126
Cel działania Boga	126
Hojność i wielkoduszność rekolektanta jako środek pomagający Bogu skutecznie działać	127
Oddanie Bogu woli i wolności umożliwia Mu owocne działanie	127
Oddanie siebie i tego, co posiadam, by Bóg mógł działać	128
Rozwój i przejawy hojności na poszczególnych etapach <i>Ćwiczeń duchowych</i>	129
<i>Magis</i> w Fundamencie	129
W pierwszym tygodniu	131
W drugim tygodniu	131
W trzecim tygodniu	132
W czwartym tygodniu.....	134
Uwieńczenie wstępnych postaw w kontemplacji Ad amorem	134
Hojność i wielkoduszność w strapieniach i pocieszeniach ...	135
Strapienie	135
Pocieszenie.....	137

Krzysztof Dyrek SJ	
DAJĄCY ĆWICZENIA (ĆD 6-17)	139
Wstęp	139
<i>El que da los Ejercicios</i>	141
Cechy dającego	141
Funkcje dającego	145
Wprowadzenie do modlitwy	147
Słuchanie i czucie	148
Rozeznawanie	150
Zadawanie pytań	153
Pouczanie	154
Zostawianie odprawiającego z Bogiem	156
Zakończenie	157
Mieczysław Bednarz SJ	
JAKIM CZŁOWIEKIEM MA BYĆ W ŚWIETLE ADNOTACJI	
DAJĄCY ĆWICZENIA DUCHOWE?	159
Co to znaczy kierować?	159
Co to znaczy pomagać?	160
Kwalifikacje dającego <i>Ćwiczenia</i>	161
Wzór i autorytet św. Piotra Fabera	162
Co dyskwalifikuje dającego <i>Ćwiczenia</i>	164
Dobre owoce <i>Ćwiczeń</i>	168
Jerzy Sermak SJ	
JAK KIEROWAĆ ODPRAWIAJĄCYM	
ĆWICZENIA DUCHOWE?	171
Zadania kierownika przed rekolekcjami	172
Zadania kierownika w czasie <i>Ćwiczeń</i>	172
Zachowanie się kierownika w czasie <i>Ćwiczeń</i>	
według Adnotacji	174
Zadania kierownika przed wyborem, podczas wyboru	
i po wyborze	176
Dariusz Wiśniewski SJ	
SZTUKA DOSTOSOWANIA ĆWICZEŃ DUCHOWYCH	
DO REKOLEKTANTA WEDŁUG ADNOTACJI (ĆD 18-20)	179
Ignacjańska specyfika <i>Ćwiczeń</i>	179

Treść Adnotacji dotyczących sztuki dostosowania	181
Sztuka dostosowania	183
Dostosowanie ze względu na dary naturalne, a nie nadprzyrodzone osób	185
Wyraziste rozdzielenie na pierwszy tydzień i całe <i>Ćwiczenia</i> ..	187
Otwarte i zamknięte	188
Dostosowanie treści	188
Wnioski	189
Bibliografia	191
Publikacje z Kursów Duchowości Ignacjańskiej za lata 1985-2013.	199
Domy rekolekcyjne, w których udziela się <i>Ćwiczeń duchowych</i> św. Ignacego Loyoli	205

WSTĘP

Zagadnienia dotyczące kierownictwa duchowego jako szczególnego narzędzia rozwoju duchowego są od dawna obecne w cyklu Kursów Duchowości Ignacjańskiej. XXXIV Kurs Duchowości Ignacjańskiej został w całości poświęcony refleksji na temat: *Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji do „Ćwiczeń duchowych” św. Ignacego Loyoli*. Temat ten jest kontynuacją wcześniejszego, XXXII Kursu Duchowości Ignacjańskiej dotyczącego ignacjańskiego kierownictwa duchowego, ale z odwołaniem się do dynamiki całych *Ćwiczeń duchowych*¹. W ramach niniejszej książki przedmiotem analizy są natomiast tak zwane Adnotacje do *Ćwiczeń duchowych*, czyli „Uwagi wstępne [służące] do zdobycia pewnego zrozumienia *Ćwiczeń Duchownych*” (CD 1). Uwagi te są – można powiedzieć – swoistym wstępnym dyrektoriem otwierającym *Ćwiczenia*, w którym św. Ignacy zawarł podstawowe kryteria odnoszące się do kierownictwa duchowego².

Wyjątkowe znaczenie kierownictwa duchowego dla duchowego rozwoju człowieka zostało ukazane już w Piśmie Świętym³. Także cała Tradycja Kościoła, aż do naszych czasów, podkreśla niezwykle rolę kierownictwa duchowego zarówno w życiu pojedynczego człowieka, jak i społeczności ludzi wierzących w Jezusa

¹ W. Królikowski (red.), *Kierownictwo duchowe według św. Ignacego Loyoli*, Kraków 2013.

² Por. A. Haas, *Commento sulle Annotazioni agli Esercizi spirituali*, Roma 1976.

³ Zob. Wj 3, 12; 1 Sm 3, 1-10; 2 Sm 7, 9; Łk 24, 13-35; Mk 10, 17-22; por. T. Kot, *Kierownictwo duchowe w Ćwiczeniach duchownych. Refleksje biblijne*, w: W. Królikowski (red.), *Kierownictwo duchowe według św. Ignacego Loyoli*, dz. cyt., s. 17-33.

Chrystusa⁴. Również Sobór Watykański II wyraźnie wskazuje na wielkie znaczenie kierownictwa duchowego w posłudze Kościoła⁵. Podobnie dokumenty Kościoła, które ukazały się po Soborze Watykańskim II, jednoznacznie podkreślają znaczenie kierownictwa duchowego, na przykład posynodalna adhortacja Jana Pawła II *Pastores dabo vobis* czy adhortacja *Vita consecrata*⁶.

Święty Ignacy Loyola (1491-1556), autor *Ćwiczeń duchowych* i Adnotacji do nich, jest jedną z trzech wielkich postaci złotego wieku Hiszpanii. Wraz ze św. Teresą z Avila i św. Janem od Krzyża należy do tak zwanych klasyków złotej epoki kierownictwa duchowego. Dzięki swoim słynnym *Ćwiczeniom duchowym* spowodował wyraźne ożywienie praktyki indywidualnego kierownictwa duchowego. Adnotacje do *Ćwiczeń duchowych* zawierają wiele podstawowych prawd związanych z indywidualnym kierownictwem duchowym, praktykowanym podczas rekolekcji ignacjańskich.

Niniejsza publikacja: *Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji do „Ćwiczeń duchowych” św. Igna-*

⁴ Zob. *Direction spirituelle*, w: *Dictionnaire de Spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, t. III, Paris 1957, kol. 1002-1142; J. Struś, *Direzione spirituale*, w: E. Ancilli (red.), *Dizionario Enciclopedico di Spiritualità*, t. I, Roma 1992, s. 793-806; J.F. Valderrábano Ordeig, *Direzione Spirituale*, w: T. Goffi, A. Palazzini (red.), *Dizionario Teologico della Vita Consacrata*, Milano 1994, s. 558-573; U. Occhialini, *Direzione spirituale*, w: L. Borriello, E. Caruana, M.R. del Genio, N. Suffi (red.), *Dizionario di Mistica*, Città del Vaticano 1998, s. 420-424; J. Naumowicz, *Kierownictwo duchowe*, w: A. Szostek, B. Migut, E. Gigilewicz i in. (red.), *Encyklopedia Katolicka*, t. VIII, Lublin 2000, kol. 1412-1417; J. Misiurek, *Kierownictwo duchowe*, w: M. Chmielewski (red.), *Leksykon duchowości katolickiej*, Lublin – Kraków 2002, s. 411-415; J. Augustyn (red.), *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, Kraków 2013.

⁵ Zob. Sobór Watykański II, *Dekret o posłudze i życiu prezbiterów „Presbyterorum ordinis”*, 18; Sobór Watykański II, *Dekret o formacji kapłanów „Optatam totius”*, 3, 8, 19; Sobór Watykański II, *Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego „Perfectae caritatis”*, 18; Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis”*, 10; Sobór Watykański II, *Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”*, 16.

⁶ Por. Jan Paweł II, *Pastores dabo vobis*, Rzym 1992; Jan Paweł II, *Vita consecrata*, Rzym 2000.

cego Loyoli dotyczy analizy ignacjańskiego kierownictwa duchowego ukazanego – jak już wspomniano – nie tyle w całych *Ćwiczeniach duchowych*, na wszystkich ich etapach, ile w samych Adnotacjach, czyli w „Uwagach wstępnych [służących] do zdobycia pewnego zrozumienia *Ćwiczeń Duchowych*” (ĆD 1). Adnotacje do *Ćwiczeń duchowych* są szczególnie cennym źródłem, wręcz syntetycznym i podstawowym zbiorem prawd odnoszących się do ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Podobna, szersza dyskusja na temat Adnotacji do *Ćwiczeń duchowych* odbyła się podczas VI Kursu Duchowości Ignacjańskiej, który miał miejsce w Czechowicach-Dziedzicach w 1986 roku. Publikacja z ówczesnego Kursu Duchowości Ignacjańskiej nosi tytuł: *Wokół Annotacji Ćwiczeń*⁷. Niektóre jej artykuły umieściliśmy w obecnym zbiorze, dzięki czemu analiza poruszanego tematu staje się szersza i bardziej całościowa.

Zawarta w niniejszej książce charakterystyka ignacjańskiego kierownictwa duchowego ukazanego w Adnotacjach do *Ćwiczeń duchowych* rozpoczyna się od spojrzenia na ogólny kontekst i cel Adnotacji. Każde kierownictwo duchowe, w tym także ignacjańskie, ma swoje korzenie w Piśmie Świętym, dlatego w kolejnym artykule ukazane zostały biblijne źródła poszczególnych Adnotacji św. Ignacego. Dalsze artykuły stanowią analizę dwudziestu numerów Adnotacji, ze szczególnym uwzględnieniem podstawowych zasad dotyczących kierownictwa duchowego praktykowanego przez św. Ignacego, Patrona „wszystkich ćwiczeń duchowych i rekolekcji”⁸. Adnotacja 1 dotyczy natury i celu całych *Ćwiczeń duchowych*. Adnotacje 2 i 3 odnoszą się do sposobu postępowania w czasie rekolekcji ignacjańskich. W Adnotacji 4 św. Ignacy opisuje poszczególne części *Ćwiczeń* i określa czas ich trwania. W Adnotacji 5 wskazuje na potrzebę odpowiednich predyspozycji

⁷ *Wokół Annotacji Ćwiczeń*. Referaty VI Kursu Duchowości Ignacjańskiej, Czechowice-Dziedzice, 15-19 września 1986, Kraków 1987.

⁸ 25 lipca 1922 roku Papież Pius XI ogłosił św. Ignacego „patronem wszystkich ćwiczeń duchowych i rekolekcji”. Cyt. za: Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. I, oprac. M. Bednarz, Kraków 1968, s. 87.

duchowych zarówno ze strony dającego *Ćwiczenia*, jak i rekolektanta. W Adnotacjach 6-17 św. Ignacy opisuje sposób zachowania dającego *Ćwiczenia* wobec odprawiającego je, ze szczególnym zwróceniem uwagi na momenty strapienia i pocieszenia duchowego, które rekolektant może przeżywać. W ostatnich trzech Adnotacjach (18-20) św. Ignacy opisuje jakże cenną sztukę dostosowania treści rekolekcji do rekolektanta w zależności od różnych czynników – zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych, w których się znajduje.

Kierownictwo duchowe, praktykowane przez św. Ignacego Loyolę i zapisane w książeczce *Ćwiczeń duchowych*, a szczególnie w umieszczonych na jej początku Adnotacjach, należy do jakże cenionego i zalecanego w Kościele apostołstwa indywidualnego. Przypomina nam o tym Sobór Watykański II w *Dekrecie o apostołstwie świeckich*: „Apostołstwo indywidualne, którego przeobfitym źródłem jest życie prawdziwie chrześcijańskie, stanowi początek i warunek wszelkiego apostołstwa świeckich, również zrzeszonego, i nie można go niczym zastąpić”⁹.

Ufam, że kolejna publikacja z Kursu Duchowości Ignacjańskiej, poświęcona analizie podstaw ignacjańskiego kierownictwa duchowego, stanie się pomocą zarówno dla wszystkich powołanych do posługiwania tym darem w Kościele, dla wszystkich kierowników duchowych pomagających w prowadzeniu rekolekcji ignacjańskich, dla wszystkich przygotowujących się do tej niezwykłej posługi w Kościele, jak też dla wszystkich, którzy pragną odprawić rekolekcje według *Ćwiczeń duchowych* św. Ignacego Loyoli.

Wyrażam także nadzieję, że niniejsza publikacja przyczyni się do wzrostu zainteresowania rekolekcjami ignacjańskimi, tym jakże wielkim darem, który Bóg dał Kościołowi przez św. Ignacego. Do korzystania z tego daru zachęcał wszystkich św. Jan Paweł II, podczas modlitwy Anioł Pański, 16 grudnia 1979 roku: „Niech

⁹ Sobór Watykański II, *Dekret o apostołstwie świeckich* „*Apostolicam ac-tuositatem*”, 16.

szkoła ćwiczeń duchownych będzie skutecznym środkiem przeciwko złu współczesnego człowieka, który uwikłany w ludzką zmienność żyje poza sobą, zajęty zbyt rzecami zewnętrznymi. Niechaj *Ćwiczenia* będą kuźnią nowych ludzi, autentycznych chrześcijan, oddanych apostołów”.

Wacław Królikowski SJ
Wspomnienie Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny
Mysłowice, 21 listopada 2015

Wacław Królikowski SJ

OGÓLNY KONTEKST I CEL ADNOTACJI DO ĆWICZEŃ DUCHOWYCH ŚW. IGNACEGO LOYOLI

Analizując książeczkę *Ćwiczeń duchowych* od strony struktury, możemy wyróżnić pięć zasadniczych części. Pierwsza to tak zwane Adnotacje, czyli Uwagi wstępne do *Ćwiczeń*, druga to Fundament *Ćwiczeń duchowych*, trzecią część stanowią tak zwane cztery tygodnie *Ćwiczeń duchowych*, czwartą – Kontemplacja dla uzyskania miłości, a piątą różne reguły i uwagi związane zarówno z czasem rekolekcji, jak i poza nimi.

Ogólny kontekst Adnotacji do *Ćwiczeń duchowych*

„Uwagi wstępne [służące] do zdobycia pewnego zrozumienia *Ćwiczeń Duchownych*, które tu następują, i pomocne tak temu, który ich udziela, jak i temu, który je odprawia” (ĆD 1).

Zasadniczy zrąb *Ćwiczeń duchowych* św. Ignacego Loyoli – Fundament i cztery etapy *Ćwiczeń*, tak zwane tygodnie – poprzedzone są dwudziestoma Uwagami wstępnymi, czyli Adnotacjami (*anotaciones*)¹. Adnotacje – jak wyjaśnia sam św. Ignacy – to „uwagi wstępne [służące] do zdobycia pewnego zrozumienia

¹ Słowo „adnotacja” pochodzi od łac. *adnotatio* (hiszp. *anotación*) i oznacza: „dopisek”, „dodatkowa notatka”. Zob. *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1980, s. 6. W krytycznych współczesnych wydaniach *Ćwiczeń duchowych* w języku hiszpańskim użyte jest słowo *anotaciones*. Zob. J. Calveras (red.), *Ejercicios espirituales. Directorio y Documentos de S. Ignacio de Loyola*, Barcelona 1958², s. 41; C. de Dalmasas (red.), *Ejercicios Espirituales*, Santander 1987, s. 43; San Ignacio de Loyola, *Obras*, Madrid 2013, s. 147.

Ćwiczeń Duchownych (...) i pomocne tak temu, który ich udziela, jak i temu, który je odprawia” (ĆD 1)². Są „jakby wstępem do *Ćwiczeń*”³. Adolf Haas SJ zauważa, że stanowią one pierwsze „dyrektorium” św. Ignacego do *Ćwiczeń duchowych*⁴, a Dariusz López Tejada SJ określa je jako „preliminarz podstawowego dyrektorium”⁵. Podobnie uważa Mieczysław Bednarz SJ, który Uwagi wstępne nazywa „pewnego rodzaju wprowadzeniem do całości *Ćwiczeń*”⁶. Stanowią „swoisty komentarz, który określa istotę całych *Ćwiczeń*, ich cel, warunki, które winien spełniać kandydat do odprawiania *Ćwiczeń*, sposób postępowania dającego *Ćwiczenia* wobec tego, który je odprawia, oraz sposoby adaptacji *Ćwiczeń* do różnych warunków”⁷.

Święty Ignacy na wstępie określił konieczne predyspozycje odprawiającego rekolekcje (zob. ĆD 3, 5, 11, 12, 13, 20), a następnie zredagował podstawowe instrukcje dla dającego *Ćwiczenia* (zob. ĆD 2, 4, 6, 10, 14, 15, 17, 18, 19, 20). Zredagował Adnotacje nie tyle dla samego siebie, ile raczej dla swoich pierwszych towarzyszy, aby ułatwić im udzielanie *Ćwiczeń duchowych* innym

² Jan Alfons de Vitoria, któremu św. Ignacy udzielał porad dotyczących dawania *Ćwiczeń*, ponieważ przygotowywał się do ich udzielania Wawrzyńcowi Maggio w 1555 roku, późniejszemu wizytatorowi i prowincjałowi jezuitów polskich, w tak zwanym ignacjańskim Dyrektorium do *Ćwiczeń duchowych* (nr 4), na określenie Adnotacji używa słowa „Reguły”: *Aquellas 20 reglas*. Zob. I. Iparraguirre (red.), *Directoria Exercitiorum Spiritualium (1540-1599)*, Romae 1955, D 4, 21. Tłumaczenie na język polski pierwszych czterech Dyrektorium ignacjańskich znajduje się w: Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. II, Kraków 1968, s. 215-238.

³ San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. 147, przypis 2.

⁴ A. Haas, *Commento sulle Annotazioni agli Esercizi spirituali*, Roma 1976, s. 8; por. J.E. González Magaña, *Anotaciones*, w: *Diccionario de Espiritualidad Ignaciana (A-F)*, Bilbao 2007, s. 170.

⁵ D. López Tejada, *Los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola. Comentario y textos afines*, Madrid 1998, s. 39.

⁶ Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane*, t. II, dz. cyt., s. 12; por. E. Basabe, *Las veinte Anotaciones de los Ejercicios*, „Manresa” 19/1947, s. 275-339.

⁷ J. Augustyn, *Ogólna wizja Adnotacji*, w: *Wokół Adnotacji Ćwiczeń*. Referaty VI Kursu Duchowości Ignacjańskiej, Czechowice-Dziedzice, 15-19 września 1986, Kraków 1987, s. 7.

ludziom. Zawarł w nich najbardziej podstawowe kryteria, które powinien uwzględniać dający *Ćwiczenia*⁸. Mieczysław Bednarz SJ, analizując Adnotacje, szczególną uwagę zwraca na rolę dającego *Ćwiczenia* oraz na obowiązki odprawiającego rekolekcje⁹.

Główny zrząd *Ćwiczeń duchowych* powstał w Manresie w latach 1522-1523. Potwierdzają to pierwsi towarzysze Ignacego: Jakub Laynez SJ, Hieronim Nadal SJ, Jan Polanco SJ, Olivier Manare SJ. Natomiast Adnotacje powstały nieco później, w latach 1528-1539¹⁰. *Ćwiczenia duchowe* są bowiem owocem osobistych przeżyć, również mistycznych, św. Ignacego, zaś Adnotacje, będące tekstem późniejszym w stosunku do zasadniczej części *Ćwiczeń*, to owoc udzielania *Ćwiczeń* innym¹¹. Adnotacje: 3, 5, 11, 12, 13 i 20 powstały w okresie paryskim, w latach 1528-1535; pozostałych czternaście Adnotacji: 1, 2, 4, 6-10, 14-19 powstało w okresie pierwszego pobytu Ignacego we Włoszech, w latach 1537-1539¹². Jakub Arzubialde SJ w powyższych dwóch okresach wyróżnia cztery etapy redakcyjne Adnotacji¹³. Jego zdaniem najpierw powstały Adnotacje: 3, 5, 11, 12, 13, 16 i 20 (pierwsza część). Były

⁸ Por. W. Królikowski, *Kierownictwo duchowe w Ćwiczeniach duchowych św. Ignacego Loyoli jako ważny element pedagogii ignacjańskiej*, w: „Rocznik Wydziału Pedagogicznego WSFP Ignatianum w Krakowie” 2005, s. 61-97, zwł. s. 72-96; W. Królikowski, *Kierownictwo duchowe według Adnotacji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, w: W. Królikowski (red.), *Kierownictwo duchowe według św. Ignacego Loyoli*, Kraków 2013, s. 115-135.

⁹ Por. Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane*, t. II, dz. cyt., s. 12-14.

¹⁰ Por. tamże, s. 81-82.

¹¹ Por. V. Larrañaga, *San Ignacio de Loyola. Estudios sobre su vida, sus obras, su espiritualidad*, Zaragoza 1956, s. 152.

¹² Por. H. Watrigant, *La genèse des Exercices de Saint Ignace de Loyola*, Amiens 1897, s. 69-71; A. Codina, *Los orígenes de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola. Estudio histórico*, Barcelona 1926, s. 133-147; P. de Leturia, *Génesis de los Ejercicios de San Ignacio y su influjo en la Compañía de Jesús (1521-1540)*, AHSI 10/1941, s. 16-59; J. Calveras, *Estudios sobre la redacción de los textos latinos de los Ejercicios anteriores a la Vulgata*, AHSI 31/1962, s. 71; M. Ruiz Jurado, *El texto de los Ejercicios de San Ignacio*, „Manresa” 69/1997, s. 171-186.

¹³ Por. S. Arzubialde, *Ejercicios Espirituales de S. Ignacio. Historia y Análisis*, Bilbao – Santander 2009², s. 73-77.

one obecne w pierwszym, niezbyt dobrym, tłumaczeniu *Ćwiczeń* na język łaciński, w tak zwanym tekście Jana Helyara (1535)¹⁴. W drugim etapie redakcyjnym powstały Adnotacje odnoszące się głównie do dającego *Ćwiczenia*: 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 15 i 17. Na tym etapie rozpoznawalne jest tłumaczenie na łacinę dokonane przez św. Piotra Fabera, jednego z najbliższych współpracowników św. Ignacego¹⁵. W trzecim etapie powstały Adnotacje: 18, 19 i 20 (druga część). Poprawna i elegancka łacina tych Adnotacji wskazuje na innego tłumacza – zdaniem Józefa Calverasa SJ był nim Alfonso Salmeron SJ – oraz na późniejszą ich redakcję, należącą do tak zwanego tekstu C (Coloniense) z 1538 roku¹⁶. Natomiast czwarty etap redakcyjny stanowiły poprawki św. Ignacego, których nie ma w tekście C, a które dotyczą trzech ostatnich Adnotacji: 18-20¹⁷. Zdaniem Jakuba Arzubialde SJ istnieje prawdopodobieństwo, że św. Piotr Faber przetłumaczył z języka hiszpańskiego na łacinę numery *Ćwiczeń*: 18, 39, 42, zanim wyjechał z Jakubem Laynezem z Rzymu, w czerwcu 1539 roku¹⁸.

Adnotacje zawierają wielkie bogactwo praw życia duchowego, zwracają też uwagę na wiele różnych aspektów duchowych. Ich podział i analiza zależą od różnych stosowanych kryteriów.

¹⁴ Por. J. Calveras, *Estudios sobre la redacción de los textos latinos de los Ejercicios anteriores a la Vulgata*, dz. cyt., s. 71; *Sancti Ignatii de Loyola Exercitia Spiritualia. Textuum antiquissimorum nova edition lexicon textus hispani*, Opus inchoavit Iosephus Calvares SJ, absolvit Candidus de Dalmases SJ, Romae 1969, s. 113-114.

¹⁵ Por. H. Bernard-Maître, *Essai historique sur les Exercices de Saint Ignace de Loyola depuis la conversion d'Ignace (1521) jusqu'à la publication du Directoire (1599)*, Louvain 1926, s. 86-87; J. Calveras, *Estudios sobre la redacción de los textos latinos de los Ejercicios anteriores a la Vulgata*, dz. cyt., s. 72.

¹⁶ Por. J. Calveras, *Estudios sobre la redacción de los textos latinos de los Ejercicios anteriores a la Vulgata*, dz. cyt., s. 78-79; H. Pinard de la Boullaye, *Les étapes de redaction des Exercices de S. Ignace*, Paris 1945, s. 25-26; *Sancti Ignatii de Loyola Exercitia Spiritualia*, dz. cyt., s. 459-461; M. Ruiz Jurado, *El texto de los Ejercicios de San Ignacio*, dz. cyt., s. 180-181.

¹⁷ Por. J. Calveras, *Estudios sobre la redacción de los textos latinos de los Ejercicios anteriores a la Vulgata*, dz. cyt., s. 88-89.

¹⁸ Por. S. Arzubialde, *Ejercicios Espirituales de S. Ignacio*, dz. cyt., s. 75.

Przedstawiając ogólny schemat Adnotacji pod względem ich celowości, możemy wyróżnić w nich te, które mówią na temat: natury i celu całych *Ćwiczeń duchowych* (por. *ĆD* 1); ogólnego sposobu postępowania w czasie *Ćwiczeń* (por. *ĆD* 2-3); poszczególnych części *Ćwiczeń* i czasu ich trwania (por. *ĆD* 4); podstawowych predyspozycji oczekiwanych od rekolektanta (por. *ĆD* 5); sposobu zachowania dającego *Ćwiczenia* wobec odprawiającego je, a zwłaszcza w momentach intensywnego pocieszenia duchowego i silnego strapienia duchowego przeżywanego przez rekolektanta (por. *ĆD* 6-17); oraz sposobu dostosowania *Ćwiczeń* do różnych rekolektantów (por. *ĆD* 18-20)¹⁹.

Cel Adnotacji do *Ćwiczeń duchowych*

Święty Ignacy podkreśla, że celem Adnotacji jest „zdobycie pewnego zrozumienia *Ćwiczeń Duchownych*”. Mają też pomóc „tak temu, który ich udziela, jak i temu, który je odprawia” (*ĆD* 1). Jak wskazuje już sam tytuł, mają one podwójny cel: teoretyczny – służący zdobyciu pewnego zrozumienia *Ćwiczeń duchowych*, ich celu, sensu słów zawartych w tytule, oraz praktyczny – ogólnie

¹⁹ Por. San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. 147; P. Wamy, *Les Annotations des Exercices de saint Ignace. Essai d'analyse et de classification*, „Collection de la Bibliothèque des Exercices” 29-30/1910, s. 1-80; E. Basabe, *Las veinte Anotaciones de los Ejercicios*, „Manresa” 19/1947, s. 275-339; A. Chapelle, *Un directoire ignatien. Commentaire sur les „Annotations des Exercices” deuxième partie*, „Cahiers Spiritualité Ignatienne” 9/1985, s. 147-160, 219-232. Ludwik de la Palma wyróżnia w Adnotacjach dwie zasadnicze części. Pierwszą stanowią Adnotacje 1-4; nakreślają one ogólną wizję *Ćwiczeń*. Do drugiej części zalicza pozostałe Adnotacje, które pomagają jaśniej rozoznać wszystko, co pomaga lub przeszkadza w odniesieniu duchowego owocu z *Ćwiczeń*. Zob. F.X. Rodriguez Molero (red.), *Obras del Padre Luis de la Palma. Historia de la Sagrada Pasión. Camino espiritual. Práctica y breve declaración del Camino espiritual*, Madrid 1967, s. 775; por. J.E. González Magaña, *Anotaciones*, dz. cyt., s. 174-176. Zaś Albert Chapelle dzieli Adnotacje na trzy części: pierwszą część stanowi pięć pierwszych Adnotacji; drugą część stanowią Adnotacje 6-17; do trzeciej części należą trzy ostatnie Adnotacje; por. A. Chapelle, *La pratique litterale des Exercices spirituels individuellement guides*, Roma 1986, s. 11-12.

opisujący sposób niesienia pomocy zarówno temu, kto *Ćwiczeń* udziela, jak i temu, kto je odprawia, aby ostatecznie móc osiągnąć jak najobfitsze owoce duchowe²⁰.

Pewne zrozumienie *Ćwiczeń duchowych* wynika zarówno z gruntownej znajomości ich treści, jak również z osobistego przeżycia ich wewnętrznej dynamiki. W pierwszym Dyrektorium do *Ćwiczeń* św. Ignacy zaleca, aby dający *Ćwiczenia* dobrze przyswoił sobie ich treść: „Dający *Ćwiczenia* nie powinien przynosić ze sobą książki *Ćwiczeń*, aby z niej czytać, lecz niech dobrze przyswoi sobie to, o czym ma mówić”²¹. Podobnie, w czwartym Dyrektorium do *Ćwiczeń*, podyktowanym przez św. Ignacego Janowi Alfonsowi de Vitorii SJ, czytamy, że dający rekolekcje ma sobie „dobrze przyswoić” treść dwudziestu Adnotacji, zanim zacznie rekolektantowi dawać Fundament²². „Wypada – kontynuuje Jan Alfons de Vitoria SJ – żeby ten, co daje *Ćwiczenia*, przejrzał naprzód wszystkie reguły w nich podane, a nawet przebiegł wszystkie ćwiczenia raz lub dwa razy. Dający je niech zachowuje ich kolejność, bo to jest bardzo ważne. Kiedy sam dawałem *Ćwiczenia*, to właśnie zalecał mi Nasz Ojciec [św. Ignacy]; w przeciwnym bowiem razie kierownik popełni dużo błędów, a rekolektant nie osiągnie pożądanego postępu, jak to wykazuje doświadczenie”²³.

Jan de Polanco SJ, długoletni sekretarz św. Ignacego, dodaje w swoim Dyrektorium, że dający *Ćwiczenia* „ma je nie tylko

²⁰ Por. J.F. Roothaan, *Exercices Spirituels de S. Ignace de Loyola*, Paris 1933, s. 1; A. Haas, *Commento sulle Annotazioni agli Esercizi spirituali*, dz. cyt., s. 8-9; Św. Ignacy Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. 147.

²¹ I. Iparraguirre (red.), *Directoria Exercitiorum Spiritualium*, dz. cyt., D 1, 15. Por. Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane*, t. II, dz. cyt., s. 218.

²² I. Iparraguirre (red.), *Directoria Exercitiorum Spiritualium*, dz. cyt., D 4, 21.

²³ Tamże, D 4, 28. Korzystam z tłumaczenia Mieczysława Bednarza, w: Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane*, t. II, dz. cyt., s. 235. Por. tamże, D 4, 14. Podobną myśl św. Ignacego znajdujemy w Dyrektorium napisanym przez Jakuba Miró (D 22-23, 17), Fabiana de Fabi (D 25, 29), a także G. González Davila (D 31, 56). Zob. I. Iparraguirre (red.), *Directoria Exercitiorum Spiritualium*, dz. cyt., D 22-23, 17; D 25, 29; D 31, 56.

głęboko poznać, ale też często używać²⁴. Podobne wezwanie znajdujemy w Dyrektorium Oficjalnym, w którym czytamy, aby dający *Ćwiczenia* dogłębnie je poznał: „Jest bardzo konieczne, aby ten, który daje *Ćwiczenia*, dokładnie i w całości je czytał i wciąż je miał pod ręką, zwłaszcza Adnotacje i Reguły²⁵”.

Wybitny komentator *Ćwiczeń duchowych* Józef Calveras SJ podkreśla, że „dogłębna znajomość wewnętrznej struktury *Ćwiczeń* i doskonałej inteligencji ich tekstu” należy do podstawowych zadań dającego *Ćwiczenia*²⁶. W swym przekonaniu odwołuje się do listu Ludwika Martína SJ (z 1900 roku), generała Towarzystwa Jezusowego, w którym poleca on wszystkim jezuitom „rozważanie, analizowanie i medytowanie książeczki *Ćwiczeń* z największą pilnością, aby zgłębić, całkowicie przeniknąć dogłębny sens poszczególnych słów tekstu; aby doskonale poznać, jaki jest zasadniczy i główny cel całych *Ćwiczeń*, szczegółowy cel poszczególnych tygodni, i wewnętrzną siłę każdej medytacji (...); aby zrozumieć wielką wewnętrzną siłę pomocną do osiągnięcia jak najlepszego owocu *Ćwiczeń*, jaka zawiera się w Adnotacjach, Ad-dycjach i innych dokumentach, bez zaniechania choćby najmniejszej rzeczy w nich zawartej²⁷”.

Poza gruntowną znajomością treści *Ćwiczeń* także osobiste przeżycie ich wewnętrznej dynamiki duchowej umożliwi właściwe ich zrozumienie. Adnotacje do *Ćwiczeń* są owocem wcześniejszego odprawienia *Ćwiczeń*. Nie mogą jednak zastąpić odkrycia całej głębi *Ćwiczeń*, ponieważ rodzi się ono z doświadczenia odprawionych całych rekolekcji według metody *Ćwiczeń duchowych*. Adnotacje pomagają w dobrym przeżyciu *Ćwiczeń*, ale ich nie zastępują. Jak podkreśla Adolf Haas SJ: „Książeczka *Ćwiczeń*, a zwłaszcza Adnotacje, mają głównie charakter wskazujący.

²⁴ Tamże, D 20, 70. Tę samą myśl Jana de Polanco znajdujemy w nr. 97 jego Dyrektorium. Zob. D 20, 97; por. tamże, D 22, 5; D 23, 6; D 31, 49.

²⁵ Tamże, D 33; 34; 43, 50; por. tamże, D 33; 34; 43, 66, 86.

²⁶ J. Calveras, *Qué fruto se ha de sacar de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio. Texto para cursillos de Ejercicios*, Barcelona 1959², s. 29.

²⁷ Tamże, s. 30.

Zasadniczą rzeczą jest i pozostanie osobiste przeżycie duchowe, do którego prowadzą²⁸. Henryk Basabe SJ dodaje w tym kontekście, że niezwykła skuteczność *Ćwiczeń duchowych* nie wynika z ich lektury czy z lektury dwudziestu Adnotacji, które je poprzedzają, ale przede wszystkim z ich odprawiania, praktykowania²⁹.

Zdaniem Józefa Calverasa SJ podstawowym wymogiem wobec dającego *Ćwiczenia* jest ich osobiste przeżycie i prowadzenie głębokiego życia duchowego: „Może pomóc lektura i studium dobrego kompendium na temat ascetyki i mistyki, ale nie wystarczy. Jest rzeczą całkowicie nieodzowną, aby mieć osobiste doświadczenie własnych uczuć, emocji, poruszeń duchowych, które św. Ignacy zakłada u odprawiających *Ćwiczenia*, i aby mieć doświadczenie rozeznawania duchów według reguł św. Ignacego, zarówno podczas odprawianych rekolekcji, jak i w życiu codziennym. Intensywność osobistego życia duchowego i zażyłość z Bogiem jest potrzebna także po to, aby poprzez pokorną modlitwę pełniej otworzyć się na nadprzyrodzone światło potrzebne do rozpoznawania złożonych stanów duchowych i aby otrzymać głębokie doświadczenie spraw duchowych, wraz z darem rozeznawania duchowego, uprzejmości, namaszczenia, prawości, duchowej bezstronności, które są podstawą życia dla osób duchowych. Posiadanie tych darów przez dającego *Ćwiczenia*, osobiste doświadczenie *Ćwiczeń* i towarzyszenia innym wsparte konieczną refleksją sprawi, że stanie się on dobrym kierownikiem duchowym dla odprawiających rekolekcje³⁰”.

Adnotacje „służą do zdobycia pewnego zrozumienia *Ćwiczeń*” (CD 1) nie tylko dla dającego je, ale także dla odprawiającego. W tym celu dający *Ćwiczenia* powinien wyjaśnić odprawiającemu je treść i sens niektórych Adnotacji. W ignacjańskim Dyrektorium napisanym przez Jana Alfonsa de Vitorię SJ, czytamy, że na początku powinno się „przedłożyć odprawiającemu

²⁸ A. Haas, *Commento sulle Annotazioni agli Esercizi spirituali*, dz. cyt., s. 8.

²⁹ Zob. E. Basabe, *Las veinte Anotaciones de los Ejercicios*, dz. cyt.

³⁰ J. Calveras, *Qué fruto se ha de sacar de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio*, dz. cyt., s. 28-29.

Ćwiczenia cztery z nich [Adnotacji] w następującym porządku: najpierw 1, następnie 20, w całości lub tylko w tej części, która wyda się bardziej stosowna; po trzecie 5, po czwarte 4. Potem daje mu się Fundament, wyjaśniając go tak, żeby miał sposobność znaleźć to, czego szuka³¹. Natomiast po Fundamencie, według wskazań św. Ignacego, dający *Ćwiczenia* powinien wyjaśnić „cztery z owych dwudziestu Uwag wstępnych (Adnotacji): 3, 11, 12 i 13”³².

Celem Adnotacji jest także pomoc. Mają one pomóc tak temu, który udziela *Ćwiczeń*, jak i temu, który je odprawia. Funkcja pomocnicza Adnotacji polega na tym, że nakreślają one pewną ideę *Ćwiczeń duchowych*, co bardzo wspiera ich udzielanie innym, jak i ich odprawianie. Z drugiej strony Adnotacje jedynie pomagają w dobrym odprawianiu *Ćwiczeń*, ale nie mogą ich zastąpić. Nie zawierają bowiem wszystkich wskazówek, norm i reguł, które umieszczone są w różnych częściach książeczki *Ćwiczeń*.

Adnotacje mają pomóc zarówno dającemu *Ćwiczenia*, jak i odprawiającemu je w jak najlepszym przeżywaniu rekolekcji. Nie zawierają ścisłych norm, są otwarte na adaptacje, a jednocześnie zawierają wielką głębię egzystencjalną i duchową, co nadaje im szczególnego znaczenie. Zdaniem św. Ignacego, dający *Ćwiczenia* powinien pomóc odprawiającemu je w jak najwierniejszym poznaniu i praktykowaniu Adnotacji: „Jeśli chodzi o zachowanie Adnotacji (...), podanych dla dobrego odprawienia *Ćwiczeń*, trzeba czuwać nad tym, żeby były wiernie zachowane, tak jak się tego wymaga, upewniając się, że nie ma w tym ani przesady, ani niedbalstwa”³³.

Święty Ignacy zakłada w Adnotacjach konieczną obecność i pomoc dającego *Ćwiczenia* wobec odprawiającego je. Dający

³¹ I. Iparraguirre (red.), *Directoria Exercitiorum Spiritualium*, dz. cyt., D 4, 21. Jakub Miró podaje w swoim Dyrektorium nieco inną kolejność Adnotacji, które należy przybliżyć odprawiającemu *Ćwiczenia*, zanim rozpocznie Fundament: 1, 5, 17 i 20. Por. tamże, D 22-23, 25.

³² Tamże, D 4, 24.

³³ Tamże, D 4, 30.